

Tanácstalan a riporter...

Az év első napjaiban számvetést készítettem: mi az, ami nem sikerült, amit riporterként nem tudtam megoldani az elmúlt esztendőben? És bizony nagyon megriadtam — időnként kell az ilyen munkára riasztás! — a felgyült „adósságok“ látán, pedig ha valaki igen, én a tavaly ugyancsak keményen dolgoztam. De hát sehogy sem tud megvizsgálni az, amit elvégeztem, ha egyszer akadnak dolgok, amikkel nem tudtam megbirkózni. Még akkor is, ha esetleg nem a hibámból...

Nem sikerült például leadnom — minden igyekezetem ellenére — újabb riport-kötetem kéziratát; s bár gondnak ez is elég nagy, de ez nem bánt annyira, nem okoz akkora lelkiismeretfurdalást, mint az, hogy nem tudtam megírni egyetlenegy riportot, amelyik jellegénél fogva egészen más lett volna, ha elkészülök vele, mint az összes többi, amit egy évtized alatt írtam.

Alkat kérdése lenne? Felkészültség dolga? Bizonyosfajta fogékonyság hiánya? Vagy netán a riportszemlélettel van baj s végső soron magával a riport társadalmi hatékonyságával? A kudarc mindenképpen az én számlámra írandó, még akkor is, ha tanulságai túlmutatnak az engem foglalkoztató műhelykérdéseken. Hiszen a „téma“ engem keresett meg, s akik felhívták előzetesen a figyelmem rá, nagyon is jól tudták, hogy a leginkább az én érdeklődési körömbé vág. De hát miről van szó tulajdonképpen?

Egy emberről — a jó riportban mindig is az emberről van szó elsősorban! —, akiért, akinek az életéért (hosszabb távon: életben maradásáért) a magam eszközeivel nem tudtam semmit tenni az elmúlt esztendőben. Nem szándéksom újabb riportvitára hergelni senkit (bár egy egészséges vitára égetően szükségünk volna!), de szembe kellene néznünk végre a tényekkel: körülményeink között a riporteri tehetetlenség eseteivel. Hiszen itt nemcsak a magam alkalmi „gyengeségéről“ van szó, hanem tágabb értelemben arról, ami egy egész közösség erősödését szolgálhatná: az illúziótlan riportszemléletről.

Van egy olyan önmegnyugtató nézet nálunk a riporttal kapcsolatosan (s talán ez még a jobbik eset), mely ekképp veregeti hátba egy-egy vesszőfuttatás után a riportereket: csak ki a porondra bátran, fiúk, nagy szükség van rátok. Mert tagadhatatlan, hogy a romániai magyar riportnak fontos funkciója van: minden elmarasztaló ítélet vagy vélekedés ellenére a riport önismeretet épít, történelmi tudatot alakít, a kölcsönös megismerés hídját próbálja járhatóvá emelni, korszerű művelődésszemlélet kiépítését tűzi ki programjául stb. Hogy ezt miként végzik, ezért valóban lehet szidni vagy dicsérni a riportereket, akik csupán a helyzetükből adódó felismeréseiknek engedelmesskednek. De ettől függetlenül — s ezt kellene végre észrevenni! —: a pótlás szükségképpen pótlás marad, s a riport lényegében nem teljesíti igazi hivatását (vagy csak kacérkodik vele, és ez még rosszabb), nem válik a meghirdetett elvek és a valóság szembesítésének nélkülözhetetlen dokumentumává, a társadalom önellenőrzésének jelzőrendszerévé. Ezen a ponton a kérdés már így tevődik fel: vajon kik végzik el a riporterek helyett mindazt, amivel pedig „főállásban“ kellene foglalkozniuk? A regényírók bizonyosan nem.

Márpedig az én esetem regénybe illő volna.

Van egy nevezetes község, mely város volt hajdanán a maga történelmi különfejlődése során. Ilyen községünk azonban több is van, tehát maga a helyszín eleve alkalmas volna a tipizáláshoz, bizonyos mai jelenségek természetrajzának az epikus részletezéséhez. A néprajzi nevezetességű községben csodálatos értékek maradtak fenn — csodájukra is jár a félvilág. Csak épp arra nem kíváncsi senki, hogy milyen emberközi viszonyok őrződtek meg a mai napig egy olyan községben, amely századokon át védekezni kényszerült a külvilág zaklatásaival szemben. Pedig riporterek is fordultak meg ott szép számmal. Egyikük éppenséggel a romantikamentes szemlélődés igényével. Am a mélyben zajló tragédiák hullámverése nem jutott el az ő tudatáig sem. Szemrehányás ezért nem illetheti, hiszen más jellegű volt riportjának a befogadó tere: fontos, mindannyiunk számára lényeges gondolatok felröptetéséhez kereste az alkalmas helyszínt — és a történelmi múltból a felhajtó erőt. Csakhogy: amit így nyertünk a vámon, azt elveszíthetjük a réven. Különösen, hogy az a riportstruktúra is, amelynek kialakításán az utóbbi években munkálkodom, alkalmatlannak bizonyult az eleve ismert tragédia érzékeltetéséhez. Előszóval foglalkozom ugyan — is a falun élő értelmiségiek helytállásával. S mi más lenne annak az — immár tíz

éve betegnyugdíjban lévő — könyvtárosnőnek az esete, aki egészségesen s a szellemi-közművelődési élet állóvizének a felpezsdítése igényével érkezett meg 1964-ben a szóban forgó községbe, és miközben érvényesíteni próbálta jószándékú elképzeléseit, nem egészen öt esztendő leforgása alatt teljesen felőrlődött?!

Azóta is ott él — jobban mondva: *szeretne élni* — a szigetfaluban, teljesen elszigetelődve. Amikor az elmúlt év őszén megismerkedtem vele, már nem bírta tovább a magányt és a zaklatásokat: be kellett menekülnie Kolozsvárra. Nem is tudom, hogy mi döbentett meg jobban: az-é, hogy az öngyilkosság szélén állt, vagy pedig az, hogy mindez egy olyan községben történt, amelynek neve — a hozzá tapadó képzeletünk révén — mindig megdobogtatja szívünket, lévén az emberi helytállásnak, a történelmileg kimunkált értékeknek olyan foglata, mely a helység mai lakóitól szinte függetlenül, s tudatunkban valósággal önálló életet él. Az első perctől kezdve nyilvánvaló volt előttem, hogy ennek az ellentmondásnak a megragadásához valóban szűk a riport befogadó tere; csak regényben lehetne felfejteni, elrendezni az összegubancolódott szálakat. Később beszéltem is az esetről egyik író barátommal, akinek elsődleges műfaja éppen a regény. Kiderült, hogy jó helyen kopogtatok. Nemcsak a történeteket ismerte, tisztában volt az előzményekkel is. Amikor a község hangulata végtelenen a könyvtárosnő ellen fordult, ő volt az, akinek józan érvelését *nem hallgatták meg* a falubeliek. „Olyan regénytéma ez, öregem — bizonygatta ő is —, hogy belefájdul az ember feje.” Csak azt nem tette hozzá, hogy hamarosan meg is írja. Valószínűleg jóval több megíratlan vagy megírhatatlan téma tornyosul előtte, mint reméltem.

Különben is bátorság lenne ilyesmiben reménykedni. Hát segítene bármilyen remekmű is a könyvtárosnőn, aki — paradoxális módon — épp abban örlődött fel, hogy jól akarta szolgálni az irodalmat? Hát nem a tényfeltáró írásnak kellene segítenie az egyes embert abban, hogy kiszabaduljon a megkövült viszonylatok útvesztőiből? Kezdem latolgatni az esélyeimet: vajon mit kellene tennem ahhoz, hogy rajtam ne múlhasson semmi. „Stratégiámat” és „taktikámat” arra építettem: legalább annyit el kell érnem, hogy fedél maradjon a könyvtárosnő feje fölött. Hiszen nyilvánvalóvá vált előttem, hogy minél inkább meg akarunk szabadulni tőle a helybeliek, annál jobban ragaszkodik a községhez. Az elején ugyan nem értettem egészen, hogy miért. Később azonban kiderült: még ha el is akarna onnan költözni, nem lenne hová. A szülői házat rég eladták; nincsen, aki befogadja.

A tíz éve betegnyugdíjas könyvtárosnő szavait idézem:

„Odajutottam, hogy immár magammal sem tudok mit kezdeni. Nincs egy fix pont az életemben. Ha legalább valaki meg tudná nekem magyarázni, hogy megérdemelten jutottam ide, akkor talán megnyugodnék. Én mindig dolgozni akartam, s akik ismernek, azok tudják, hogy egészségesen kerültem ide, itt öröltem fel, s azóta sehogy sem tudok felvergődni odáig, hogy ismét álláshoz jussak. Már ott tartok, hogy nappal nem is merek kimozdulni a szobámból, vizért is csak este járok, mert utánam kiabálnak, gúnyolódnak, csúfolnak. Éjjel mindegyre arra riadok, hogy verik az ablakom. Hiába kérem a milicista vagy a néptanács segítségét: azzal »nyugtatnak meg«, hogy nem kell minden semmiséget felnagyítani! Senki nem kérdi, hogy miben segíthetne, hanem csak azt: mikor megyek már el, meddig akarok még a nyakukon ülni...?! Nem értik meg: ha botal vernék ki a faluból, akkor is kénytelen lennék ott maradni. Egyszer hosszabb ideig távol voltam: a pincémet feltörték, a bort elvitték, a savanyúságokat kilyukasztották, a petróleumot — amivel tüzelek — a hordóból kifolyatták... Csak azért, hogy hergeljenek. Az egyik fiú utánam füttyült a múltkor. Az édesanyjával jó viszonyban voltam addig, hát gondoltam, nem hagyom annyiban a dolgot, szólok neki, hogy mi történt, hátha lesz valami foganatja. Hát nem a fia pártjára állt rögtön ő is?! Ketten lökdöstek ki az utcára. Akkor is elmentem a néptanácshoz: tegyenek már valamit, mert nem bírom tovább. Fel is hívták a mamát, de azzal intéződött el az egész: ha még ilyesmiről is jegyzőkönyvet veszünk fel, hová jutunk? Magam sem tudom most már, hogy is gondoltam arra, hogy a helybeli előljárástól várjam a segítséget, hogy épp ők akasztottak pert a nyakamba: menjek ki azonnal a lakásból, mert már nem vagyok állásban. Szolgálati lakás, szüksége van az iskolának rá... De amikor a megyei első titkárhoz mentem kihallgatásra, s az intézkedett az ügyemben, tovább már nem tartottak ki eredeti álláspontjuk mellett. De azóta sem tudom, hogy még meddig lakhatom benne. Egyik cirkus az másikat éri. Egyszer az volt a baj, hogy nincs külön villanyórám. Felszereltem. Aztán az, hogy van, de rosszul kötötték be. Én igazán nem várom el senkitől, hogy más fizesse a villanyszámlámat, de kérdem én: 5 (öt) lej értékű fogyasztásért akkora cirkuszt kell csinálni, hogy utána hetekig meg se tudjak mozdulni?! Ha a kolozsvári barátom nem jön utánam a férjével, nem is tudom, hogy mi lett volna itt velem. Olyan állapotban találtak rám, hogy nem mertek egyedül hagyni... Pedig, mondom, amikor idekerültem, senki egy rossz szót

nem mondhatott rám, annyit dolgoztam. Talán épp az volt a baj, hogy sokat akartam, igényes voltam, folyton valamiért követelődtem. De nem magamért, hanem azért, hogy a község egykori rangjához méltó művelődési folyamatokat lehessen beindítani. Amikor a könyvtárat átvettem, olyan kicsi helységbe voltak bezsúfolva a könyvek, hogy meg sem tudtam fordulni jóformán benne. Tény és való: addig követelődtem, amíg sikerült kiharcolnom két termet, Kolozsvárról szereztem polcotkat, szényegeteket. Az asszonyokkal rendbe tettük a termeket, átköltöztettük a könyveket, megkezdődött a munka. Olvasókört szerveztem, drapériákat varrtunk, s természetesen először a könyvtárat díszítettük ki. Az akkori ellenőrzési jegyzőkönyvekben szó szerint ez áll: saját erőmből rendeztem be a könyvtárszobát és az olvasótermet. Úgy, ahogy az illik egy hírnévre sokat adó nevezetes községhez. Hogy pedáns vagyok, hogy megköveteltem: rendesen lássa el a munkáját a takarítónő a könyvtárban is? — ha ez bűn, akkor én nem tudom, mit gondoljak azoknak az erkölcsi felfogásáról, akik aztán hamarosan az idegszanatóriumba juttattak. Mert attól kezdve, hogy felteéseim elismerték a munkámat, egyre-másra értek a faluban a piszkálódások... Ha nem velem történik meg mindez, talán el se hinném, hogy valaki azért megy tönkre, mert többet akar, mint amennyit környezete elvárna tőle..."

Számítsuk le a fenti kifakadásból, hogy zaklatott lelkiállapot eredménye; hogy a jogos panaszok esetleg keverednek benne vélt sérelmekkel. De akkor sem vitás: olyan emberi sorokról van szó, mely védelemért kiált. A szigetfalu lakói nem lehetnek annyira befelefordulók, hogy közönyük falán ne hallatszanék át ez a segélykiáltás. Minden kornak megvannak a maga társadalmi áldozatai. De ez az áldozat most igazán nem volt szükségzerű. Ha van valami „haszna”, az csupán írói: megvilágítja egy kifelé védekező, befelé elnyomó közösség (ha ugyan annak lehet nevezni) ellentmondásos emberi viszonyait.

Humanitárius érvekkel felszerelve érkeztem hát ki a községbe. Legnagyobb meglepetésemre kiderült, hogy vártak rám; tudták pontosan, hogy mikor és miért érkeztem. Jóformán kérdezni sem kellett, hisz odaérkezésem előtt pár órával a testületi döntés is megszületett: a könyvtárosnő lakhat nyugodtan tovább a szolgálati lakásban, senki nem fogja háborgatni, hisz amúgy sincs szükség a helyiségre. Ezt, ha kell, akár írásba is adhatják. Csak ne kerüljön senkinek a neve terítékre miatta.

De ha így áll a helyzet, miért kellett tíz esztendő várni ahhoz, hogy ezt megmondják?! Miért kellett egy embert tíz éven át kétségbeesésben tartani? Miért hagyták, hogy azt higgye: áldozat?

Riporttervem ezzel a nemvárt fordulattal összeomlott. Mi tagadás, örültem, hogy — ha csak fél munkát végeztem is — számomra ezzel az ügy nehezebb része lezárult. Tévedtem. Ezzel kezdődött. Mert riportot arra lehet építeni, hogy egy nyilvánvaló igazságtalanságot megszüntessen az ember. Vagy: méltánytalanságokat, sérelmeket orvosoljon. De itt jóval többről van szó. A lakásügy „megoldása” egyetlen zavaró-zaklató, létbizonytalanságot keltő tényezőnek a kikapcsolását jelenti csupán.

Megíratlan riportom hőse ezek után ugyanis azzal fogadott:

— Na, ugye, hogy milyen gyorsan visszakoznak, mihelyt tartanak valakitől!

És egy vaskos dossziét vett elő, tíz esztendei szenvedéseinek panaszáradatát: ki, mikor és mivel bántotta, amióta betegnyugdíjas. Szembesítést kért. Vonja vissza mindenki mindazt, amivel ez alatt az idő alatt okatlanul megbántotta, rágalmazta, kigúnyolta. Elsősorban persze a helybeli előljárók meg a tanúgyiek. Mert, ha ők már megváltoztatták a véleményüket róla — azok, akik kikezdtek és a lakosság előtt hitelét rontották —, akkor a falu népe is hamarosan visszapártol hozzá. Márpedig ő ez előtt a jobb sorsra érdemes nép előtt szeretné bebizonyítani, hogy amíg alkalma volt rá, az ő szellemi érdekeikért küzdött; hogy afféle szellemi felvilágosítónak jött ide — még akkor is, ha nincs erről diplomája —, nem pedig koloncnak a nyakukra. Amit ő az alatt a szűk öt esztendő alatt elkezdett, azt azóta sem folytatja senki.

Ennyi reménykeltő gondolat láttán éreztem csak igazán, hogy ebben a helyzetben a riporter mennyire tehetetlen. Hiszen egy ilyen szembesítés nemhogy megváltoztatná a falu ellenszenvét, ellenkezőleg: a rokonszenvre szoruló társitaná még inkább a mélypont felé. Ha már jót nem tehetek — gondoltam —, legalább ne ártsak. De hát: bizzunk mindent az időre? Hagyjunk mindent a maga mentére?